

Ἡ «Ἱστορία τῆς Φυσιολογίας»
τοῦ ἐκ Τυρνάβου Θεσσαλίας
Γεωργίου Πούλιου (1823)

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Ἡ «Ἱστορία τῆς Φυσιολογίας»
τοῦ ἐκ Τυρνάβου Θεσσαλίας
Γεωργίου Πούλιου (1823)

ΑΘΗΝΑ 2009

Δημήτριος Καραμπερόπουλος

Διδάκτωρ Ιστορίας της Ιατρικής, Πανεπιστημίου Αθηνών
Μιλτιάδου 3, 145 62 Κηφισιά - Αθήνα

Τηλ.-Φαξ: 210 8011066

e-mail: karamber@otenet.gr

www.karaberopoulos.gr

Δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Δέλτος*, τεύχ. 31, 2006, σσ. 9-12.

Ἡ «Ἱστορία τῆς Φυσιολογίας» τοῦ ἐκ Τυρνάβου Θεσσαλίας Γεωργίου Πούλιου (1823)

Μέχρι τὴν ἴδρυση τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τὸ 1837 εἶχαν κυκλοφορήσει πολὺ λίγα βιβλία ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς. Συγκεκριμένα ὁ ἱατρός Κωνσταντῖνος Μιχαὴλ ἐξέδωσε τὸ 1794 τὸ βιβλίον τοῦ *Διαιτητικῆς*, στὸ ὁποῖο προτάσσει ἕνα κείμενο ἐξ 136 σελίδων μὲ τίτλο «Ἱστορία συνοπτικὴ περὶ ἀρχῆς καὶ προόδου τῆς Ἱατρικῆς ἐπιστήμης καὶ τινῶν περὶ αὐτὴν εὐδοκίμοσάντων ἀνδρῶν, ἐκ παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων συγγραμμάτων», τὸ ὁποῖο, ὅπως ἔχουμε δεῖξει, θὰ πρέπει ἴσως νὰ θεωρεῖται ὡς ἡ πρώτη ἱστορία τῆς Ἱατρικῆς στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα¹. Ἰδιαιτέρω βιβλίον ἱστορίας τῆς ἱατρικῆς ἐκδόθηκε ἀργότερα ἀπὸ τὸν ἱατρὸ Σέργιο Ἰωάννου², ἐνῶ μερικὲς φορὲς περιλήφθηκαν σχετικὰ κείμενα σὲ ἄλλα βιβλία, ὅπως τοῦ Ἰωάννου Ἀδάμη, τοῦ Ἀναστασίου Γεωργιάδη καὶ τοῦ Π. Ἡπίτη³.

Ἀκόμη κείμενα σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία τῆς ἱατρικῆς καταχωρήθηκαν στὸ προεπαναστατικὸ περιοδικὸ *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος*⁴ ἀπὸ τοὺς Ἀ. Ἀρσάκη («Ἐκθεσις συνοπτικὴ τῆς ἱατρικῆς Ἱστορίας»), Ἀθανάσιο Πολίτη («Βραχεῖα καὶ συνοπτικὴ ἔκθεσις ὅλης τῆς Ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς, συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ εὐκλεοῦς Σπρεγγελίου καὶ μεταφρασθεῖσα ἀπὸ τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν»), Δημήτριον Νίτζου («Περὶ Σχολείων τῆς Ἱατρικῆς καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς διαλαμψάντων διδασκάλων καὶ τῶν αἰρέσεων», μετάφραση ἀπὸ τὸ Γαλλικὸ *Λεξικὸ τῶν Ἱατρικῶν Ἐπιστημῶν*). Ἐπίσης ὁ Δημήτριος Μαυροκορδάτος⁵, καθηγητὴς τῆς Ἀνατομίας τοῦ νεοῖδρυθέντος Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, στὴν εἰσαγωγὴ τῆς *Ἀνατομίας* του καταχώρισε τὴν «Ἱστορίαν τῆς Ἀνατομίας». Ἐπισημαίνεται ὡστόσο ὅτι ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῖς⁶ ἔδειξε ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἱστορία τῆς

ἱατρικῆς μεταφράζοντας ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ στὴ γαλλικὴ γλῶσσα σχετικὸ βιβλίον, στὸ ὁποῖο πρόσθεσε καὶ πολλὰς δικῆς του ὑποσημειώσεις.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐντυπα βιβλία, ἔχουν ἐντοπισθεῖ, καὶ δύο ἀνώνυμοι χειρόγραφοι κώδικες⁷ τῆς ἰδίας περιήπου ἐποχῆς (τέλη 18^{ου}-ἀρχὲς 19^{ου} αἰ.) ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἱστορία τῆς ἱατρικῆς. Ὁ ἕνας κώδικας ἀπόκειται σὲ ἰδιωτικὴ βιβλιοθήκη, στὴ Δράμα, καὶ τὸ σχετικὸ κείμενο φέρει

1. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ἡ πρώτη Ἱστορία τῆς Ἱατρικῆς στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα*, Ἀθήνα-Πειραιᾶς 1994.

2. Βλ. Ἰωάννης Σέργιος, *Πραγματείας Ἱατρικῆς, τόμος πρῶτος περιέχων Ἐπίτομον Ἱστορίαν τῆς Ἱατρικῆς Τέχνης...*, Κωνσταντινούπολις 1818.

3. Βλ. Ἰωάννης Ἀδάμης, *Σύντομος ἐρμηνεία περὶ τῆς ἐνεργείας καὶ ὠφελείας μερικῶν ἐκλεκτῶν καὶ εὐδοκίμων ἱατρικῶν...*, Ἄλλη 1756, «Τοῖς Ἐντευξομένοις». Ἀναστάσιος Γεωργιάδης, *Μεσγέρον Ἱατροφιλοσοφικὴ ἀνθρωπολογία*, Βιέννη 1810, «Ἱστορία καὶ ἀξία τῆς Ἱατρικῆς Ἱστορίας», σσ. 122-140. Π. Ἡπίτης, *Λοιμολογία*, Βιέννη 1816, σσ. 19-30.

4. Βλ. *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος*, Βιέννη, Ἀναστατικὴ ἐπανεκδόση ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Λογοτεχνικὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο, Ἀθήνα, τ. Γ', 1813, [Β' περίοδος], σσ. 123-129, 181-189, 197-202 καὶ 240-243, τ. Ζ', 1817, σσ. 33-36 καὶ 608-638, ἀντίστοιχα.

5. Βλ. Δημήτριος Μαυροκορδάτος, *Ἀνατομία τοῦ ἀνθρώπινου σώματος*, Ἀθῆναι 1836, Προλεγόμενα, σσ. ε'-λα'. Πρβ. Γερ. Πεντόγαλος, *Σχολεῖα Ἱατρικῆς Παιδείας στὴν Ἑλλάδα...*, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 69-75. Κ. Γ. Πουργαρόπουλος, «Ἡ Ἱστορία τῆς Ἀνατομίας τοῦ Δημητρίου Μαυροκορδάτου (1811-1839)», *Παρνασσός* 23 (1981) 504-523.

6. Βλ. Ἀδαμάντιος Κοραῖς, *Esquisse d'une Histoire de la Médecine et de la Chirurgie depuis leur commencement à nos jours...traduite de l'Anglois de M. W. Black*, Παρίσι 1798.

7. Βλ. Γιάννης Καρῆς, *Οἱ ἐπιστήμες στὴν Τουρκοκρατία. Χειρόγραφα καὶ ἐντυπα*, τ. Γ': *Οἱ ἐπιστήμες τῆς ζωῆς*, Ἀθήνα 1994, σσ. 147-148.

τὸν τίτλο «*Ἱστορία συνοπτικὴ περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ προόδου τῆς ἰατρικῆς τέχνης καὶ τινῶν περὶ αὐτὴν εὐδοκιμυσάντων ἀνδρῶν*, καὶ ὁ ὁποῖος, ὅπως ἔχουμε ὑποδείξει, εἶναι ἀντίγραφο ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου τοῦ Κων. Μιχαήλ *Διαίτητική*, Βιέννη 1794, ταυτίζοντας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸν ἀνώνυμο αὐτὸν κώδικα⁸. Ὁ δεύτερος χειρόγραφος κώδικας φέρει τὸν τίτλο-Σύντομος *Ἱστορία τῆς Ἰατρικῆς. Διαλαμβάνουσα ὅσον οἶόν τε συνοπτικῶς περὶ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς, περὶ τῶν ἐπισημοτέρων ἰατρῶν καὶ περὶ τῶν κατ' αὐτὴν αἰρέσεων*⁹ καὶ ἀπόκειται στὸ Τμήμα Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος.

Ἐνα ἀκόμη βιβλίο μὲ περιεχόμενο ἱστορία τῆς ἰατρικῆς κάνει τὴν ἐμφάνισή του τὸ 1823. Ὁ πλήρης τίτλος του εἶναι *Πραγματείας Φυσιολογικῆς. Τόμ. Α'. Περιέχων Ἐπίτομον Ἱστορίαν τῆς Φυσιολογίας ἐκ τοῦ Λατινικοῦ μεταφρασθεῖσαν*», *Ἐν Πέστα, Τύποις ἐξεδόθη παρὰ τῶ ἐυγενεῖ Θωμᾷ Τράττνερ ἐκ Πετρόζας, 1823*¹⁰. Μεταφραστὴς εἶναι ὁ ἐκ τοῦ Τυρνάβου τῆς Θεσσαλίας καταγόμενος Γεώργιος Πούλιος, φοιτητὴς στὸ τέταρτο ἔτος τῆς Ἰατρικῆς, ὅπως σημειώνεται στὸν τίτλο τοῦ βιβλίου. Ἡ μετάφραση ἔγινε ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ «περιφίμου Μιχαήλ Λενχοσέκ» (M. Lenhossek, 1773-1840), ὁ ὁποῖος ἦταν καθηγητὴς τῆς Φυσιολογίας καὶ Ἀνατομίας κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 1809-1818 στὴν Πέστη τῆς Οὐγγαρίας καὶ τὸ 1818 ἀντικατέστησε στὴ Βιέννη τὸν καθηγητὴ G. Prochaska (1749-1820)¹¹.

Ὁ Πούλιος ἀναφέρει ὅτι ἡ μετάφραση σὲ μερικὰ τμήματα εἶναι συνοπτικὴ, ἐπεξηγώντας ὅτι «καταγίνεται» σὲ μία ἔκδοσι τῆς Φυσιολογίας τοῦ ἰδίου συγγραφέα, ποῦ θὰ ἀναπληρώσει τὰ «παρatreχθέντα». Συγκεκριμένα γράφει: «Τὰ εἰς μέρη τινὰ ἐν συνόψει λεχθέντα καὶ παρatreχθέντα θέλω τὰ ἀναπληρώσει, Θεοῦ βοηθοῦντος, ὅταν ἐκδώσω καὶ αὐτὴν τὴν Φυσιολογίαν, εἰς τὴν ὁποίαν τὰ νῦν καταγίνομαι πρὸς ἀποπεράτωσιν καὶ ἔκδοσιν». Σημειώνουμε ὅτι ἡ μνημονεύμενη πεντάτομη Φυσιολογία, *Physiologia medicinalis, Pesta 1816-1818* τοῦ Lenhossek ἀναφέρεται, καὶ μὲ τὴν ὑπόμνησι ὅτι διδάσκεται στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πέστας, στὸ περιοδικὸ *Ἑρμῆς ὁ Λόγιος*¹² τοῦ 1819, σ. 924, ἐνῶ τὸν ἐπόμενο χρόνο, 1820, σ. 660, δίνεται ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Lenhossek εἶναι ἤδη καθηγητὴς στὸ Πανεπιστή-

μιο τῆς Βιέννης. Ἐπισημαίνουμε ὅτι τὸ φιλόδοξο πρόγραμμα τοῦ Πούλιου νὰ μεταφράσει στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα τὸ βιβλίο τῆς Φυσιολογίας τοῦ Lenhossek δὲν ὀλοκληρώθηκε, διότι τελικῶς δὲν τυπώθηκε καὶ μέχρι σήμερα, δυστυχῶς, δὲν ἔχει ἐντοπισθεῖ τὸ σχετικὸ χειρόγραφο του.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Τὸ βιβλίο τῆς *Ἱστορίας τῆς Φυσιολογίας* ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑκατὸν πέντε σελίδες σὲ μικρὸ ὄγδοο σχῆμα. Στὴ δευτέρῃ σελίδα παρατίθεται ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Πλίνιο, *Φυσικὴ Ἱστορία, βιβλίον α' πρὸς Βεσπασιανόν* «*Δεινὸν πρᾶγμα, τοῖς παλαιοῖς νεότητα δοῦναι, τοῖς νέοις τὸ κύρος, τοῖς ἀρχαίοις στυλιπνότητα, τοῖς σκοτεινοῖς φῶς, τοῖς ἐβδελυγμένοις χάριν, τοῖς ἀμφιβόλοις πίστιν, πᾶσι δὲ τὴν φύσιν, καὶ τῇ φύσει ἅπαντα*» καὶ σὲ τέσσερις σελίδες τὸ προλογικὸ κείμενο «*Τοῖς ἐντευχομένοις*». Σ' αὐτὸ ὁ μεταφραστὴς Πούλιος ἐκφράζει τὴν υπερηφάνειά του διότι στὸ βιβλίο ὁ ἀναγνώστης βλέπει «*τὰ ἐνδοξα ὀνόματα τῶν Προγόνων, οἱ ὁποῖοι καὶ ἐξωγόνησαν καὶ περιέθαλψαν καὶ ἐλάμπρυναν καὶ ἐτελειοποίησαν ταύτην τὴν ἐπιστήμην... εὐρίσκετε τὴν γνησίαν πηγὴν τῶν Ἀνατομικῶν καὶ Φυσιολογικῶν αἰρέσεων, εἰς τὰς ὁποίας οἱ νεώτεροι ἀδίκως καυχῶνται*». Ἀλλὰ συγχρόνως ἐκφράζει καὶ τὴν θλίψη του γιὰ τὴν κατάστασι τῆς Ἑλλάδος, ὅπως χαρακτηριστικὰ γράφει: «*Πόσον θέλεις στενάξει, ὅταν ἰδῆς τὰς Μούσας τοῦ Ἑλικῶνος νὰ φυγαδεύονται ἀπὸ τὸ πάτριον ἔδαφος, νὰ ὑπερβαίνωσι τὰ ὄρη τῶν Ἄλπεων, ζητοῦσαι νέαν πα-*

8. Βλ. Καρᾶς, *Οἱ ἐπιστήμες...*, ὅ.π. (ὑπόσημ. 7), τ. Γ', σ. 147.

9. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Σύντομος Ἱστορία τῆς Ἰατρικῆς. (Χειρόγραφο Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος ἀρ. 1504, τέλος 18^{ου}/ἀρχὲς 19^{ου} αἰ.)», *Δέλτος* 23 (2002) 16-19.

10. Βλ. Endre Horvath, *Οὐγγρο-ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, Βουδαπέστη 1940, σφ. 46.

11. Καθηγητὴς πρῶτα στὴν Πράγα, 1785, καὶ μετὰ στὴ Βιέννη 1791, ὁ ὁποῖος, μεταξὺ τῶν ἄλλων, περιέγραψε τὸν πυρῆνα τῆς ἐλαίας στὸν προμήκη (βλ. F. H. Garisson, *An Introduction to the History of Medicine*, W. B. Saunders Company, Philadelphia and London, ἐπανέκδοσι τέταρτης ἐκδόσεως 1961, σ. 326).

12. Βλ. *Ἑρμῆς ὁ Λόγιος*, 1819, σ. 924, καὶ 1820, σ. 660.

τριδα εις γῆν ἀλλοτρίαν. Τί παράδοξος φορὰ τῶν πραγμάτων». Καί ἀκολούθως διερωτᾶται μήπως «αἱ ἐπιστήμαι καὶ τέχνηαι μιμοῦνται τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος», ἐλπίζοντας μὲ μιὰ ἀπόχρωση αισιοδοξίας σὲ μία μελλοντικὴ ἀνάπτυξη τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν στὴν Ἑλλάδα. Σχετικὰ μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ κειμένου παρατηροῦμε ὅτι εἶναι ἡ λογία γλῶσσα τῆς ἐποχῆς, στρωτὴ καὶ κατανοητή.

Τὸ βιβλίον ὑποδιαίρεται σὲ ἑπτὰ ἐνότιες, στὶς ὁποῖες μνημονεύονται οἱ ἐπιστήμονες ποὺ συνέβαλαν στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἱατρικῆς καὶ εἰδικότερα τῆς φυσιολογίας:

α) Ἡ πρώτη ἐνότια ἔχει τὸν τίτλο «Παλαιά Ἱστορία», σσ. 7-29. Ἀρχίζει μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι «μεταξὺ τῶν παλαιωτάτων μαθήσεων πρέπει βεβαίως νὰ ἀναφέρεται ἡ φυσιολογία, ἐπειδὴ ὁ λογικὸς ἄνθρωπος καὶ τῆς ἐπιστήμης ἐπιθυμῶν πρὸ πάντων ἔπρεπε νὰ ἐξετάζη τὴν ἰδίαν φύσιν». Μνημονεύονται ὁ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, ὁ Πυθαγόρας, ὁ Ἄλκμαιος ὁ Κροτωνιάτης, τοῦ Πυθαγόρα μαθητῆς καὶ θεωρούμενος ὡς ὁ πρῶτος ἀνατόμος, ὁ ὁποῖος συνέγραψε «περὶ τῆς φύσεως βιβλίον (Φυσιολογίαν)», ὁ Ἐμπεδοκλῆς «ὅστις νομίζεται ἐφευρετὴς τεσσάρων στοιχείων ἀέρος, πυρός, γῆς καὶ ὕδατος, (τὰ ὁποῖα) διαφόρῳ ἀναλογίᾳ ἐνωθέντα, συνιστῶσι πάντα τὰ σώματα τῆς γενικῆς φύσεως», ὁ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος, ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρῆτης. Στὴ συνέχεια σημειώνεται ὅτι «τὰ μέγιστα ἄξιος ἦν περὶ τὴν ἱατρικὴν καὶ ἀληθῆς τῆς διδασκαλίας ἀρχηγὸς ὑπῆρξεν Ἱπποκράτης ὁ Κῶος», ὁ ὁποῖος «ἀπεφάσισεν ἔχων τὴν ἐμπειρίαν ὁδηγόν, αὐτὴν τὴν φύσιν νὰ ἐξετάσῃ». Ἀκόμη, ἀναφέρονται ὁ Διοκλῆς ὁ Καρύστιος, ὁ Πλάτων, ὁ Πραξαγόρας ὁ Κῶος, ὁ Ἡρόφιλος, ὁ Ἐρασίστρατος, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Ἀσκληπιάδης ὁ Βιθυνός, ὁ Γαλνός.

β) Ἡ δευτέρα ἐνότια φέρει τὸν τίτλο «Ἱστορία τοῦ μέσου αἰῶνος», σσ. 29-59. Ἀρχίζει μὲ τὴν ἀραβικὴ ἱατρικὴ καὶ φθάνει μέχρι τὸν 17^ο αἰῶνα μνημονεύοντας τοὺς βασικοὺς συντελεστὲς τῆς προόδου τῆς ἀνατομίας καὶ τῆς φυσιολογίας, οἱ ὁποῖοι συνέβαλαν στὴ διερεύνηση τῶν λεμφικῶν ἀγγείων, τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, στὴ χρῆση τοῦ μικροσκοπίου, στὴν ἀνατομία καὶ τὴ λειτουργία τοῦ ἐγκεφάλου, στὰ σχετικὰ μὲ τὸ ὥαριο καὶ τὸ σπερματοζῶαριο κ.ά.

Ἐπισημάνουμε ὁμῶς ὅτι στὴν ἐνότια αὐτὴ

τῶν μέσων χρόνων τοῦ βιβλίου ἀγνοοῦνται πλήρως οἱ γιατροὶ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ ἡ προσφορά τους. Στὴν ἀρχὴ τῆς ἐνότιας αὐτῆς σημειώνεται ἀπλᾶ ὅτι μετὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ «Ἡ τότε ἱατρικὴ ἐπιστήμη μετὰ τῶν ἐπιλοίπων ἐπιστημῶν ἤθελεν ἐντελῶς χαθῆ, μίτε τῶρα πλέον νὰ ἀπομένῃ ἴχνος τῆς παλαιᾶς δόξης, ἐὰν οἱ Ἄραβες ἀπὸ ξεχωριστὴν κλίσιν δὲν ἀνεδέχοντο καὶ ἐφύλαττον τὰ παλαιὰ μνημεῖα» (σ. 30). Πρόκειται γιὰ σημαντικὴ παράλειψη τοῦ συγγραφέα καὶ φυσικὰ τοῦ Ἑλλῆνα μεταφραστῆ, νὰ ἀγνοοῦνται οἱ ἱατροὶ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, ποὺ διατήρησαν ἐν πολλοῖς τὰ κείμενα τῶν κλασικῶν ἱατρῶν τῆς Ἀρχαιότητος.

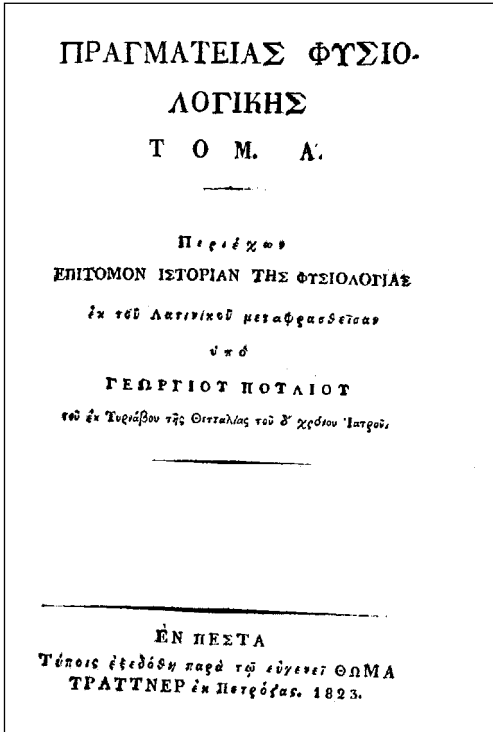
γ) Ἡ τρίτη ἐνότια τιτλοφορεῖται «Ἡ Σχολὴ τῶν Ἱατροχημικῶν», σσ. 60-68, μὲ τὸν Χέλμونت (Jean Baptiste van Helmont, 1577-1644), τὸν Καρτέσιο, τὸν Σὺλβιο (Sylvius, 1614-1672) κ.ά.

δ) Ἡ τέταρτη ἐνότια τιτλοφορεῖται «Ἡ Σχολὴ τῶν Ἱατρομαθηματικῶν», σσ. 69-72. Ἀναπτύχθηκε μετὰ τὴν ἀνακάλυψη τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος μὲ κύριο ἐκπρόσωπο τὸν Σανκτόριο (Santorio Santorio, 1561-1636).

ε) Ἡ πέμπτη ἐνότια φέρει τὸν τίτλο «Δυναμικὴ Σχολή», σσ. 72-83, μὲ τὸν Στάλ (Georg Ernst Stahl, 1660-1734) καὶ τὸ ψυχικὸ του σύστημα, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο αἰτία τῶν λειτουργιῶν τοῦ σώματος εἶναι ἡ ψυχὴ, τὸν Πλάτερ (Felix Plater, 1536-1614), τὸν Γλισσών (Francis Glisson, 1597-1677) καὶ τὸν Χόφμαν (Friedrich Hoffmann, 1660-1742).

στ) Στὴ συνέχεια ἀκολουθεῖ ἡ ἐνότια «Ὁ αἰὼν τοῦ Χαλλέρου», (Albrecht von Haller, 1708-1777), σσ. 83-93, ὅπου στὶς δέκα σελίδες γίνεται ἀναφορὰ στὴν προσφορά τοῦ μεγάλου αὐτοῦ φυσιολόγου.

ζ) Ἡ τελευταία ἐνότια τιτλοφορεῖται «Ἱστορία τοῦ νεωτέρου αἰῶνος», σσ. 93-105, ὅπου μετὰ τῶν ἄλλων ἀναφέρεται στὶς πρόσφατες τότε ἐπιτεύξεις κατανόησης τῆς λειτουργίας τῆς ἀναπνοῆς μετὰ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ ὀξυγόνου καὶ τὴ σημασία του στὴν ἀναπνοή, στὴν παρορμητικότητα ὡς βασικοῦ στοιχείου κάθε ζῶντος ὀργανισμοῦ καὶ στὶς φυσιολογικὲς ἔρευνες τῶν Γαλβάνι (Luigi Galvani, 1737-1798) καὶ Βόλτα (Alessandro Volta, 1745-1827) γιὰ τὴ συστατικότητα¹³ τῶν μυῶν.

Ἡ σελίδα τίτλου τοῦ βιβλίου *Πραγματείας Φυσιολογικῆς, Τόμος Α'*, περιέχων ἐπίτομον ἱστορίαν τῆς Φυσιολογίας. Πέστη, 1823.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Τὸ βιβλίον τοῦ Γεωργίου Πούλιου *Ἐπίτομος Ἱστορία τῆς Φυσιολογίας*, ἐν Πέστα 1823, ἀποτελεῖ συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Φυσιολογίας καὶ γενικότερα στὴν ἱστορία τῆς ἰατρικῆς στὸν ἑλληνικὸ χῶρον, μὲ τὴν ἐπισήμανση ὅμως ὅτι παραλείπεται ἡ βυζαντινὴ ἰατρικὴ καὶ οἱ κύριοι ἐκπρόσωποί της. Στὸ βιβλίον αὐτὸ καταγράφονται, ἴσως γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἑλληνικὸ ἔντυπο, οἱ ὄροι «*παρορμητικότης*», σ. 98, καὶ «*ιδεαλισμός*»¹⁴, σ. 103.

Λέξεις εὔρητηριον: Γεώργιος Πούλιος, ἱστορία τῆς φυσιολογίας, νεοελληνικὸς διαφωτισμός.

SUMMARY

THE GREEK TRANSLATION OF *HISTORY OF PHYSIOLOGY* BY GEORGIOS POULIOS IN 1823 by Demetrios Karaberopoulos, MD

delos 31 (2006) 9 – 12

Georgios Poullos, from Tirnavos, Thessaly, a student in the fourth year of Medicine at the University of Hungary published in 1823 in Budapest in Greek a book of 105 pages entitled: *Treatise on Physiology. Volume I, containing Abridged History of Physiology, translated from Latin, in Pest, Publishing House of Th. Trattner 1823*. The book was a translation of the first volume of the work of the famous Michael Lenhossek, (1773-1840), Professor of Physiology and Anatomy at the University of Pest during the period 1809-1818, who later on succeeded Professor G. Prochaska (1749-1820) at the University of Vienna.

In the seven parts of the book, the progress of Physiology from ancient to recent years is presented; it is to be noticed, however, that the period of Byzantine medicine was ignored both by the writer and the Greek translator.

As we have noted, Poullos' book is the third book on History of Medicine written in Greek during the Neo-Hellenic Enlightenment.

Keywords: *Georgios Poullos, history of physiology, Neo-Hellenic Enlightenment.*

13. Σημειώνουμε ὅτι ὁ ὄρος «*συσταλικότης*» εἰσήχθη στὰ Ἑλληνικά, ἀπὸ ὅσο μέχρι τώρα εἶναι γνωστό, ἀπὸ τὸν Δημήτριο Νίτζου στὸ περιοδικὸ *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος*, 1818, σ. 475, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Στ. Κουμανούδη, *Συναγωγὴ νέων λέξεων*, Ἀθῆναι 1900, [=1980], σ. 968, ἀποδίδεται λανθασμένα σὲ μεταγενέστερο βιβλίον τοῦ 1849.

14. Τὸν ὄρο «*ιδεαλισμός*» ὁ Στ. Κουμανούδης (*Συναγωγὴ νέων λέξεων*, ὁπ., σ. 482) τὸν ἀποδίδει σὲ μεταγενέστερο ἔργο τοῦ 1840.